
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

AZ ÉDENTŐL NYUGATRA

Két változat az emigráció témájára

Görgey Gábor: *A homár páncélja*. Magyar Könyvklub, Budapest, 1997; Aczél Tamás: *Illuminációk*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991

Nem csupán paradoxonkedvelésből a címparafrázis, indokolt is, funkciója van. Bár-mennyire a Nyugat tűnjék is az Édennek, miközben mi tőle (még mindig, sőt most csak igazán) keletre vagyunk. Vagy oda törekedve, illetve áhítva csak, netán annak felénk terjedéséért, ideérkezéséért fohászokodva – sajnos, a jelek szerint, ki tudja, meddig. Ámde bármi legyen is a helyzet, némi fogalomtisztázásra talán mégiscsak szükség lenne. Annyiban, hogy a Nyugat ilyen értelemben alkalmasint inkább az Ígéret Földje, miközben az Éden az a föld lenne, ahová eredetileg beleszülettünk (akkor is talán, ha ez nem feltétlenül paradicsomi állapotokat jelent), majd onnan kiűztünk.

Úgy, ahogyan az két egymást követő és tematikailag mindenképpen összecsengő olvasmányunk egyes hőseinek esetében is történik. „Történelemből”, azaz annak folyo-mányaként óhatatlanul, ám hogy egyúttal megérdemelten-e, az már szempont kérdése. Netán egyfajta árnyaltabb szemléleté inkább, olyané, amilyennel az általam eddig inkább drámaírónak ismert Görgey Gábor regényében, *A homár páncéljában* is találkozhatunk.

Úgy valahogy, ahogy azt az alábbi, mindjárt az alaptémát is megsejtető „szövegmintá” is illusztrálhatja:

„Ádám egyre inkább meghasonlott. (. . .) Lelke mélyén a letűnt úri világ megfélése, saját osztályát sújtó kritikája, fiatalságának türelmetlen lázadása egyre tompult a pergő időben. Hogyan tekintsen továbbra is haraggal és megvetéssel arra az aggastyánra, aki ugyan vezérkari főnökként vagy külügyéerként mindent elkövetett, hogy az ország belesodródjék a háborúba – de most maga mellett látta őt, amint reszketegen gőrnedy és gürööl a krumplicöldeken? S amikor Ádám egy idő után már nem is próbált védekezni elhatalmasodó ellágyulásai ellen, fokozatosan rádöbrent ennek az egész jelenségnek a személytől független, általánosabb érvényű tragikumára. Arra, hogy a sztálini birodalom rémuralma nemcsak mérhetetlen rombolásával és tömeggyilkosságaival követ el iszonyú bűnt, hanem méltánytalanul prolongál valamit, aminek történelmi megféléésében a mar-

xizmusnak véletlenül igaza van. Hiszen az úgynevezett úri Magyarországnak bőven megvolt az oka rá, hogy végre őszintén tükörbe nézzen, bevallja bűneit és mulasztásait, s ne feudális kövületként őrizze korszerűtlen ideáit a huszadik század derekán. Csakhogy az önmagával való szembenézés, illúziórombolás, öntisztulás, egyszóval a nagy történelmi katarzis helyett ennek az osztálynak a tagjait olyan igazságtalan brutalitás, a kollektív bűnösség jegyében olyan egyetemes méltánytalanság érte, hogy nem is volt módja és ideje a szembenézésre, hanem nyomban – önmagát fölmentve – az áldozat heroikus szerepébe kényszerült. Az elmaradt katarzis átalakult mártírglóriává.”

Amely nagyon is találónak tetsző gondolatmenethez talán itt kell hozzáfűzni, hogy a regény főszereplője, Paróczay Ádám, származásánál fogva szüleivel együtt maga is végigszenveti a fővárosból isten háta mögötti falvakba, tanyákra kitelepítettek kálváriáját – hogy aztán a fent idézettekét jó néhány évtizeddel később Velencében gondolja végig.

Megalkotója megjelenítőkészségének köszönhetően a Mediterráneum hajdani kalmár nagyhatalma egyedülálló vízvárosának légkörében, úgy is mondhatni, általa megfertőzött, eddigi nyárspolgárian tisztességes ember voltából némileg kibillentetten. Megállapítása szerint „Velence a világ tudatalattija”, lelkünk föld alatti kazamatákba kényszerített vágyainak, vállalni nem nagyon kívánt hajlamainknak s még kevésbé elkövetni szándékozott vétkeinknek kiszabadítója – alkalmasint patinássá nemesedett bűnös múltjának köszönhetően, amiről meglehetősen gazdag kitérők révén szintén szó esik a regényben.

E szerepe által idézve fel bennünk dr. Aschenbach alakját is Thomas Mann *Halál Velencében*jéből. Nem minden hatás gyanítva nélkül, azzal együtt, hogy a nagy német író-varázsló kisregényének címe akár Görgey szintén nem túl terjedelmes művének is címe lehetne. Hiszen a halálba torkollás itt is jelen van, szerencsére alapvetően más végkifejlet következtében.

De talán a legjobb lesz itt Paróczay Ádám ifjúkora óta hön áhított, de csupán hatvanadik életévén túl megvalósuló velencei útját vezérfonalként nyomon követni. Éppen amiért múltjával és ennek során nyílik alkalmunk megismerkedni. Dióhéjban voltaképpen egész életrajzával.

Némiképp csele indítás után, hiszen a regény kezdetén néhány oldal erejéig azt hisszük, hogy egy XVII. századi velencei patríciuscsaládról olvasunk majd, illetve egy korabeli földrengésről, hogy aztán hirtelen kiderüljön: Ádám *déjà vu*-szerű álomélménye az egész, első velencei éjszakáján, régi ismerőseinél, Germanuséknál. Annál az idős emigráns házaspárnál, Gézánál és Bellánál, akiket korábban, hála a Kádár-korszak fokozatos felpuhulásának, régebbi lakhelyükön, Münchenben, már több ízben is meglátogatott, s bőséges „fogyasztói trakta” mellett sok mindenről vitakozgatott, többek közt az emigrációs lét értelméről is, olyan magatartásformákat ütköztetve, amilyen nem utolsósorban az otthoni rendszerhez sok vonatkozásban alkalmazkodó, olykor-olykor azt kiszolgálni is látszó, de befolyásával az országnak és népének sokban használó Illyés Gyuláé, avagy a „római jellem”-ként rendfihetetlen Márai Sándoré, aki tudvalevőleg semmilyen unszólásra sem engedélyezi műveinek magyarországi kiadását, amíg csak egyetlen szovjet katona is van Magyarországon, és amely magatartásnak egyébként Germanus Géza is híve és támogatója. Legalább annyira egyértelműnek látszón, mint amilyenek az idős házaspár gyermeketen szenilis, groteszkül évődő hitvestársi harmóniája is hat, egyelőre

mit sem sejtette a későbbi végkifejletből. Mármost a velenceiből, ahová a házaspár Bella egészségi állapota miatt költözik, illetve vásárol magának ódon palotát, közvetlen kitekintéssel a Canal Grandéra. Ide érkezik meg Paróczay Ádám, ám hogy vendéglátóit ne épp szieszta idején zavarja meg, előbb még tovább autózik Ravennáig, s itt, mindenekelőtt annak nevezetes dómjában, tölt el néhány órát, lehetővé téve megalkotójának, hogy kétségtelen leleményességre valló visszapergető technikájával, ne csupán a kitelepítettség éveit ismerhessük meg, méghozzá annak csak azért is derűs-humoros epizódjaival együtt, mindazt, ami itt az osztályellenséggé nyilvánítottak túlélőképességét, tartását is jelenti egyben. Vagy éppenséggel rejtett, talán önmaguk által sem ismert értékeik megnyilatkozását is, annak a szellemi-kulturális fölénynek a működésbe lépését, amit, földi javaikkal ellentétben, senki sem vehet el tőlük. Merthogy „A délceg, bokacsattogtató huszártisztról kiderült, hogy a katonai diszciplína a megpróbáltatásban értelmet nyer és erővé változik, snájdig a zsákhordásban is. Az őszi snepfvadászaton jeleskedő egykori földbirtokosról kiderült, hogy ugyanúgy képes dolgozni a földeken, mint valamikor a béresei. A magyar királyi belső titkos tanácsosról pedig kiderült, hogy rengeteg mindenféléhez ért, csak azért nem volt szüksége rá, hogy hasznosságát bizonyítsa.” . . . Amiképpen „kiderül” itt más is még. Azaz itt esik szó egyebek mellett Ádám viszonylag kései, de talán épp ezért boldognak mondható házasságáról, kislánya születéséről, valamint netán emberfeletti erőfeszítésének is köszönhető győzelméről éppen ez idő tájt támadó csontrákja fölött. Nem szólva szülei haláláról és egybekről, amiért is *A homár páncéljának* ez a vonulata voltaképpen egy életrajzi, illetve családregeény elemeit is magában rejt.

Egészen véve a dolgok olyan jellegű megközelítésében, amit bizvást minősíthetünk a túlélés dicséretének. Mennyiségileg is többet foglalkozva az otthonnal és az otthonmaradottakkal, mint az emigráns léttel, amiben mellesleg Ádámnak csak külföldi útjai során, a kintiekével sokban rokon értékrendje ellenére is inkább csak kívülről van lehetősége betekinteni. Alapjában véve „otthonpártiként” közelítve a kérdéshez, feltehetőleg magával a szerzővel együtt véve úgy, hogy az elkerülhetetlen és nagyságrendnyi erőfőlényben lévő rossz kényszerűen alkalmazkodó elviselésének nem minden fajtája számít elítélendő megalkuvásnak. Így valahogy, de nem egészen egyértelműen – mivel a meg lehetően elgondolkodtató Kodály–Bartók-párhuzam akár a korábbi Illyés–Márai-féle szembeállításnak is ellentéte lehetne.

Immáron a velencei rész egy ugyancsak visszaemlékező kiterőjeként. Azt követően, hogy ekkor a végkifejlet baljós előjeleit is érezni kezdjük. Miután az Adria gyöngyének hedonisztikus miazmái kifejtették a maguk hatását. Nem utolsósorban a Germanus házaspár szklerotikusan roskatag idilljére, amit Ádám az első ott töltött éjszakát követő „rosszkedvű reggelen” nyomban megérez. „Ki ez a kis romlott őzike?” – kérdezi ugyanis a látszólag háztartási alkalmazotti szerepkört betöltő Terike, teljes nevén Kocsi Teréz első jelenését követően, jó érzéssel mérve föl a helyzetet, ami azonban nem lesz akadály annak, hogy az elkövetkezőkben ismételten fogadja a Géza bácsi szavai szerint a Rialtón megismert „szerencsétlen karcagi lány” éjszakai besurranását. Ámbár a végzetet nem is ez jelenti, hanem Géza bácsi pusztító aggkori fellángolása. Terikétől kellő módon szíftotan, de csak bizonyos feltételek teljesítése ellenében elolthatóan – ekképpen lesz Terike közjegyzőileg örökbefogadottá s még életében a palota tulajdonosnőjévé is egyúttal, miközben még azt is megtudjuk róla, hogy az öregember valójában nem is a Rialtón

szedte föl, hanem egy (feltéve, hogy hihetünk Terikének) titkos pesti újtjáról hozta magával. Nem bizonyulván Máraira emlékeztetően „római jellemnek”, hanem mindössze azért állva ellen az ekkor már rég kockázatmentes hazaköltözés kísértésének, mivel kénytelen tudomásul venni, hogy bár a változások már előrevetítik árnyaikat, „nem következik semmiféle bevonulás fehér lovon”, sőt hogy oly sokat emlegetett egykori nagy színész nő szerelme sem emlékszik már rá. Nem, mert „túl sok idő volt ez a negyven év – hát még az oroszok és a szovjet karám többi nemzetének hetven éve! –, ennyi idő alatt annyi ember hal meg és annyi születik, annyi helyrehozhatatlan földmozgás zajlik egy országban, annyi mindent rombolnak le színi és annyi mindent építenek, hogy egyszerűen kicserélődik, meghozzá többszörösen az élet”. Vagyis a rendíthetetlenség pózába merevedő emigráns létet, még ha egy meghatározott értékrend őszinte vállalásából fakad is, értelmétől és méltóságától voltaképpen a történelem fosztja meg – bármennyire hasonlítson is ez a történelem Kocsi Terézhez. De hiszen ismerjük, ki máshoz is hasonlíthatna?

Úgyhogy ami a regény végén fizikai értelemben, tehát „kívül” vagy inkább a „felszínen” lejártszódik, voltaképpen cselekménybeli kifejeződése ennek a történelmi folyamatnak, része mindössze egy egésznek. Nevezetesen, hogy a környéken tett kirándulásáról hazatérő Ádám egy javában dúló családi botrány kellős közepébe cseppen be; azt követően, hogy a Terike-ügy kirobbanása folytán dührohámot kapó Géza bácsi félholtra veri különben is halálos beteg feleségét, minek folytán a már helyszínen levő rendőrséget nyomban követik a mentők is, valamint az ideggyógyintézet zárt osztályának emberei, kellőképpen felszerelve kényszerzubbonnal. Léván szó a lagúnák városáról, természetesen vízi közlekedési eszközök segítségével. Pár nappal a sérüléseibe vagy betegségébe belehaló Bella temetését megelőzően, melyet követően az úrnóként győztes Terikétől hasztalanul marasztalt Ádámnak egy nagy erővel utánahajított értékes váza telitalálatát szerencsésen sikerül elkerülnie. Amit követően Ádám meditáló látogatása a napjainkban csupán két elhagyott romtemploma által jelzett egykori városban, Torcellóban, már inkább csak elégikusan ellensúlyozó záróakkordja a dicstelenül viharos események disszonáns rondójának. Annak a végkifejletnek, amit nevezhetünk ugyan tragikomikusnak, ámde Dürenmatt nyomán „tragikus komédiának” is – feltéve, hogy nem éppen ennek fordítottját, a „komikus tragédia” megnevezést érezzük a legtalálóbbnak.

Nem is akármilyen regényt üdvözölve Görgy Gábor művében.

Akkor is, ha bonyolultabb képletről árulkodik Aczél Tamás *Illuminációk* című regénye.

Annak ellenére, hogy ugyanúgy írásunk összefoglaló címe alá rendelhető, mint Görgyé, léván alaphelyzetét tekintve szintén „emigráns fogantatású”. Ám ilyenként (vagy inkább másmilyenként) többretegűbb, befelé fordulóbb, ha úgy tetszik, enigmatikusabb, sőt hermetikusabb vagy éppen kaotikusabb, igencsak feladva a leckét olvasójának, kritikusanak. Alkalmasint csakugyan kalandregény, amint azt a jelenleg Amerikában élő szerző előjáróban minősíti – elsősorban akkor, ha kalandokon belső történéseket értünk. Nem mintha főhőse, dr. Feldheimer György, számos női rajongója által emlegetetten „Gyurika”, Budapestről elszármazott fogorvos-szájsebész, külsőnek s nevezhető kalandoknak éppen szűkében lenne.

Alkalmasint magával a szerző pályafutásával is összhangban. Hiszen ami engem illet, nevével még kamaszként rádióhírből találkoztam először, meghozzá az 1952-es esztendő Sztálin-díjasának minőségében, hosszú ideig egyebet sem tudva meg róla. Ám *A kortárs*

magyar írók *kislexikona* szerint pályafutásának kezdetéről olyan, kissé vérfagyasztóan ható verskötet címek is tanúskodnak, mint *Éberség, hűség* vagy *Jelentés helyett*, valóságos ismeretek nélkül is díjaztatást magyarázón. Elképzelhetően ennek ellenére, főleg ha dr. Feldheimer figuráját többé-kevésbé önéletrajzi jellegűnek tekintjük, nem is minden őszinte indítatás nélkül fogantan. Szerző és (feltételezett) alteregó esetében egyazon gyökerű páfördulást feltételezve. Hirtelen bekövetkezett kiábrándulást, illetve hitből „antihitbe” való átcsapást, ami inkább csak a felületes külső szemlélő szerint feltétlenül azonos holmi ügyeskedőn köpönyegforgató pragmatizmussal... Mindenesetre számomra az Aczéllal való újbóli, illetve első tényleges olvasói találkozás a Méray Tiborral közösen írt s az 56-os magyar forradalom eseményeit és előzményeit tárgyaló nevezetes könyv, a *Tisztító vihar* esetében történt meg, hogy azután ismét hosszú időre szemem elől tévesszem. Egészen most elém került könyvéig, illetve annak magyar fordításáig. Léván az *Illuminációk*, akárcsak a szerző azt megelőző *The Ice Age* (Jégkorszak) című regénye, már angol nyelven íródott. Ami persze felvetheti bennünk a kérdést, hogy vajon a tárgyalt regény, illetve Aczél Tamás mostani pályafutása, egyáltalán a magyar irodalom részét képezi-e még, s ha igen, annyira-e csupán, mint Ionesco vagy Cioran a románét, s mennyire a franciáét, avagy kettévágható-e netán Beckett életműve angol és francia részre, nem mintha a rákérdező felsorolás lehetősége ezzel már ki is merülne. Hiszen klasszikus példaként ugyanúgy említhetjük Joseph Conradét, mint napjainkbeliként Kunderáét, de talán Koestler Artúrt és Fejtő Ferencet se kéne kihagyni – azon némileg rezignált feltételezés kíséretében, miszerint a nyelvcsere ilyenféle, főleg kicsiről nagyra való átváltásának példáival egyre gyakrabban találkozhatunk majd a jövő irodalmában.

Alkalmasint aszerint megválaszolhatóvá téve a hovasorolhatóság kérdését, hogy – nyelvtől függetlenül – valamely alkotás vagy egész életmű miből is táplálkozik, mit is hordoz magában.

Úgyhogy ha efelől közelítjük meg Aczél regényének anyagát, némely földhözragadt hűséget számonkérők szerint műve lehet akár „kozopolita” is, mégsem nevezhető gyökértelennek. Már pusztán a benne felvonultatott „emberanyag” miatt sem, hiszen szereplői túlnyomórészt hazájukból elszármazott magyarok vagy más, nyugatra sodródott kelet-közép-európaiak, nem úgy emigránsok, hogy emigráns voltak dominánsként jellemeznék őket, sokkal inkább apolitikus ügyeskedőkként, pénz- vagy kéjhajhászokként, sznobként új környezetükbe (esetünkben Londonba) beilleszkedni kívánó újszadagként kísérelve meg részesévé válni a hatvanas évek jóléti-fogyasztói társadalmának. Mindenekelőtt ilyenként képezve részét dr. Feldheimer György – Gyurika történetének.

Feltéve, hogy Feldheimer története csakugyan történet, illetve hogy a regény, lineáris „jelenét” tekintve, hiteles-e, azaz akar-e éppenséggel az lenni, s nem csupán egy többé-kevésbé bizzar eseménysor, amire a szerzőnek lehetősége nyílik a hősével, de nem csupán vele korábban történeteket, valamint az említett figurák népes menaszériáját felfűzőgetni. Mindazt, ami viszont már annál inkább hiteles, sőt számunkra úgy jelenik meg, mint Közép-Kelet-Európa baljósan ismerős nyomorúsága. Illetve a regény egyik szereplője csak részben megírt könyvének témájára utalón, úgy, mint „a kínzás története és a történelem kínzása”. Tekintve, hogy a neológ-felvilágosult, sőt hitéből kitérten hitetlen magyar-zsidó, mellesleg neves gyermekgyógyász apától és bigott katolikus anyától származó Feldheimer György egyik szép londoni napjának estéjén eredetileg is mellékesnek

számító, ám ötvenhatban disszidenstársként ráakaszkodó és azóta is egyre inkább unt, ám a maga részéről hozzá annál inkább ragaszkodó élettársnője, Livia társaságában részt vesz egy szintén térségünkből elszármazott baráti házaspár házszentelő estélyén, ahonnan hazatérőben autóbalesetet szenved el, kezdetben szerencsésnek mondhatót – amíg csak szaruhártyaéleválás következtében egy idő után el nem veszi látását. Eleinte visszavisszanyerve, majd véglegesen, aszerint, hogy a szaruhártya átmenetileg vissza nem tapad vagy újra le nem válik (hogy ilyesmi lehetséges-e, ennek nyilván a szemészet tudorai lehetnének a megmondható), két sikertelen műtétet is elsz szenved, melyek után Bécsben kísérel meg apja neves szemész barátja, Abelin professzor segítségével bajára gyógyírt találni. Kilátásai szerint sikereset, ha a professzort egy parkban ismeretlen tettes váratlanul meg nem gyilkolná, ugyanúgy minden valószínűség szerint borotvával vágva el torkát, mint évtizedekkel korábban, nem sokkal az Anschlusst követően, imádott operaénekesnő feleségéét, illetve egyes állítások szerint az egykori császárváros újdonsült Gestapo-főnökének szeretőjéét. Ám a regény során az új gyilkosságra éppúgy nem derül fény, mint a régire, vagy éppen a kettő közötti, s a módszer azonossága folytán valószínűnek látszó összefüggésre. Úgyhogy a rejtély megoldása helyett mindössze az ügyben nyomozó Jacopus Grimm detektív főfelügyelő lép színpadra, aligha véletlenül a nevezetes mesegyűjtő testvérpár egyikének nevével (amiként a professzor holttestét felfedező rendőr is nyilván ugyanilyen céltudatosan hallgat a Blick, mint a főfelügyelő legügyesebb beosztottja a Fachmann névre), mivel a büntett sikeres felderítése helyett annál többet anekdotázik, nem csupán a régi Bécs és az elsüllyedt Monarchia világát idézve fel, nem egy helyen a regény legmegigézőbb lapjait hozva létre, hanem a szibériai Kolima munkatábor poklát is dermesztően eleven színekkel életre keltve. Lélektanilag talán nehezen megmagyarázható mesélőkedvvel, ámde a regény világát annál inkább gazdagítóan. Hasonlatosan magához a szintén mesélőkedvű, sőt filozofikus hajlamú Abelin professzorhoz, aki viszont ellenállóként lesz Mauthausen túlélőjévé.

Mialatt természetesen Feldheimernek is megvan a maga személyes emlék- és élményvilága. Apja, tizenkilencedik századian önhitt racionalizmusával s ennek megfelelő nevelői módszereivel együtt, ami sikeresen nyomja el ugyan a rózsafüzéres anyai hatást, ámde aki, bár kikerestelkedettségé és első világháborús vitézségi érme mentesítésé a sárga csillag viselésétől, s mindattól, ami főleg a nyilas éra bekövetkeztékor ezzel együtt jár, egykori hitsorsosainak tragédiáját látva mégis fejébe teszi a „jarmülkét”, azt a kis kerek, általam „sábeszdekli”-nek ismert jellegzetesen zsidó fejfedőt. Amelyet, régebben nem véve komolyan gyökereit („A tény, hogy – véletlenül – zsidónak születtem, itt alig számít”, véli hittel korábban), sokáig egyfajta nyegleségből egy Neander-völgyi koponya gipszmásolatán tartogat, s amelynek viselése végül hívő keresztény hitvesét is arra indíttatja, hogy osztozzon férje sorsában. Hogy csupán egyikét említsük itt mindazon múltbeli történeteknek, emlékeknek és epizódoknak, amelyek főleg Feldheimer véglegesnek tetsző vakságának beálltakor élevednek meg különös intenzitással. Emiatt is tűnik Feldheimer vaksága, túl fizikai értelemben vett világtalanság állapotán, egyben szimbolikusan is, egyszerre alá- és magába szállásnak, egyfajta kegyelmi állapotnak, mintegy arra hivatottnak, hogy a befelé fordulás kényszere révén belső látását sok mindent újraélelőn és -értékelően kiéleltesse. Erre utal egyébként a regény Milntontól kölcsönzött mottója is: „Mi bennem sötét, / Világosítsd, mi lenti, óvd, emeld.” Így téve lehetővé, hogy több szem-

pontból a lelkiismeret-vizsgálat mozzanatai is beépüljenek a regénybe, nem utolsósorban a büntetőszázadból megszököve hazatérő regényhős hamarosan kiépülő kapcsolatai az Államvédelmi Hatósággal, annyiban legalábbis, hogy némi szorongattatás után a különben is osztályidegennek számító „Gyurika” aláír egy együttműködési nyilatkozatot, ami, bár az általa kötelezetteknek tőle telhetőleg megpróbál nem eleget tenni, paradox módon tulajdon meggondolatlanságaival, könnyen kihívónak minősíthető kijelentéseivel szemben is védelmet biztosít a számára. Főleg annak a nagy műveltségű és szabólegényből lett rettegett főnökét hülyének tartó és nevező Kadré ezredesnek jóvoltából, akit a szovjet légierő egy partizánkülönítmény parancsnokaként ejtőernyővel a német vonalak mögé dobna le, ám a pottyantás művelete a két frontvonal közé sikeredik, a senki földjére, amiért is az alakulatnak diverzáns akciók végrehajtása helyett mindössze egy kétszáz éve elásott boroshordó kocsonyává sűrűsödött tartalmától lesz alkalma a sárga földig lerészedni. És amelynek egykori parancsnoka a Feldheimerrel fenntartott kapcsolata idején az általa szolgált rendszert illetően rég hitevesztett már, titokban Münchenben hagyott régi szerelmét siratja, ámde 56 napjaiban már mindössze szolgálati fegyvere jelentheti számára a megoldást. Némileg terhesnek mondható örökséget hagyva Feldheimer londoni utóéletére is, mivel a vele fenntartott kapcsolatról tudomást szerezve, hősrünket időnként a brit titkosszolgálat emberei is „előveszik”, ki-kihallgatják, egyebek mellett nem egykönnyen értve meg, miféle szolgálatok révén érdemelte ki a jó nevű sztomatológus albániai, lengyelországi, sőt kínai útját, voltaképpen arról tanúskodóan, milyen nehezen is volt képes tisztába jönni a demokratikusságában naivan racionális Nyugat a totalitárius Kelet áttekinthetetlen mechanizmusának irracionális voltával, ha úgy tetszik, a logikátlanság logikájával. Emiatt is hatnak a titkosszolgálat ügynökei szemünkben kissé kétbalkesznek, ügyefogyottnak. Amennyiben jelenlegi mélypontunk kfűlálló és sok mindenre értetlenül rácsodálkozó megfigyelői is eszünkbe jutnak itt, némileg ismerősnek is tetszön. Függetlenül attól, hogy egyikük, az O'Marának nevezett, ugyanolyan kedélyesen csevegőnek bizonyul, mint a bécsi Grimm főfelügyelő, s így Feldheimert ugyancsak egy régi titokzatos gyilkosság történetével szórakoztatja, amelyre a maga idejében nem derült fény, s nincs is semmi esély rá, hogy ez valaha is megtörténhessen. Amiért is ez a mozzanat úgyszintén a homályban maradó részletek, az elvarratlan szálak számát növeli a regényben.

Amelyekből voltaképpen meglehetősen sokat találunk. Többet annál, semhogy ne tudatos írói törekvésként kelljen velük számolni. Amilyen pl. a Feldheimerhez eleddig oly odaadóan ragaszkodó, mondhatni terhes nőiséggel tapadó Livia váratlan és végleges bécsi eltűnése is, annak ellenére, hogy paranoid képzelgésai során a regényhős a feltehetőleg látását visszaadni képes Abelin professzor meggyilkolásával titokban őt gyanúsítja – csak hogy ezáltal gyámolftói minőségében végképp magához láncolhassa. Amely megmagyarázhatatlan eltűnést követően egy Odysseusként emlegetett, érthetetlen okokból újabbán a gyertyaöntésbe belebolonduló óorkutató stílusosan Pénélopénak becézett dúsgazdag felesége veszi pártfogásába, azaz viszi vissza Bécsből Londonba, és helyezi el egy időre fényűző otthonába. Ámde ez a kapcsolat sem bizonyul tartósan harmonikusnak, úgyhogy Feldheimer újra csak visszakerül oda, ahol a regény elején is találkozhatunk vele: nem túlságosan előkelő és a világ igencsak különböző tájairól szalajtott különös figurákat egybegyűjtő külvárosi panziójába. Miközben látása visszanyerését illetően két

irányból is remény csillan meg a számára: egyfelől valamilyen, csak Testvéreként emlegetett titokzatos vallási közösség egyik tagjának állítólag csodatevő kézzátétele, másfelől egy újabb szemsebész szakavatott közbelépése, akit viszont korábban számára fogászati felszereléseket szállító cégének egyik tulajdonosa szeretne felhajtani számára. Azon az ünnepélyes esti fogadáson helyezze kilátásába ezt, amelyet a másik tulajdonos, Mr. Bernstein fiának hazatérése tiszteletére rendeznek – illetve rendeznének, ha a tékozló fiú csakugyan haza is térne. Csakogy a lassan oszladozni kezdő vendégek várakozása egyre inkább egyfajta Godot-ra várva helyzetre kezd emlékeztetni. Úgyhogy ha eddig nem támadnának kételyeink azt illetően, hogy „kerek” történetnek lesz-e minősíthető Aczél Tamás regénye, ehhez a ponthoz érkeve ilyen elvárásaink végleg semmibe vesznek. Azon sorok szerint is, hogy: „ha van sztori, Mark testvérnek ki kell piszkálnia és szép boccacciói elbeszélést kerekítenie belőle, ha pedig nincs, gondolta Feldheimer, ebben a házban várakozni (. . .) akkor is kellemes időtöltés, szívmelengető élmény, élvezetes *dolce far niente* . . .”, és hát csakugyan, a regény így is lebilincselő, élvezetes olvasmány. Függetlenül attól, hogy nemsokára ez után közlik az egybegyűltekkal, hogy „Godot”, mint ahogy sejtettük is, nem érkezik meg, mivel az atyai ölelésre hazavárt tékozló fiú útközben valami verekedésbe keveredett, s most élet és halál közt lebegve kórházban fekszik. Amely bejelentést követően a részegen botrányt okozó Feldheimert végül is a cég titkárnőjével fuvaroztatnák haza, ők azonban a lánnyal inkább a közös sétát választják, hogy ezután Feldheimer kedvenc panzió előtti padján egymásra találva regényhősünk váratlanul (vagy mégis inkább várhatóan?) újra visszanyerje látását. Hogy ezúttal végleg-e vagy csak időlegesen, azt már csupán találgathatjuk.

Akkor is, ha e kérdés nyitva maradása valójában nem kelt hiányérzetet, hiszen végső fokon nem a cselekmény lezártsága, illetve a tárgyát képező rejtély(ek) meg- vagy nem oldottsága minősít egy regényt, inkább csak jellegét, „műfaji” mibenlétét határozza meg. Esetünkben rokonítva, de elhatárolva is, mivel narrációját, asszociációs technikáját tekintve az *Illuminációk* kétségtelenül mutat bizonyos rokonságot Umberto Eco nevezetes regényével, *A rózsza nevével*. Azzal, hogy az Eco-regény, éppen mert benne a gyilkosságsorozatra végül is fény derül, olyképpen minősül bűnügyi regénynek, hogy közben a középkor világát (nemcsak külsőségeit, hanem szellemiségét!) prezentálja, Aczél Tamásé viszont, éppen nyitottsága, több mozzanatának megválaszolatlansága miatt, tekinthető valóban kalandregénynek. Nem utolsósorban, amiért megírása is kaland lehetett a szerző számára. Tudatosnak tetsző hanyag építkezése folytán némileg pikareszk jellegével is – azzal, hogy szeszélyesen és sokszor önkényesen tekergő vonalvezetése révén „elátkozott földünk”, Kelet-Közép-Európánk nyomorúsága történelmének pokolbugyra bontakozik ki, mindenekelőtt a nyugati, angolszász olvasó számára téve lehetővé annak behatőbb megismerését. Hol szórakoztató módon, hol viszont a filozófiai mélység szintjét is megközelítve. Nem maradéktalan komolyan vehetősége ellenére is párját ritkító mesterségbeli tudásról, káprázatos prózaírói eszköztárról is tanúskodva.

Emiatt is tekinthető az *Illuminációk* nem feltétlen remekműnek ugyan, de mesterműnek mindenesetre.

VARGA Zoltán